

Avrupa Birliği Uyum alışmaları çerçevesinde Film Denetleme Sisteminde Yapılan Değişikliklere Genel Bir Bakış

Yrd. Doç. Dr. Defne ZONUR OLOĞLU

yeditepe üniversitesi iletişim fakóltesi
dcologlu@yeditepe.edu.tr

Özet

Küreselleşme ve bu süreçte yaşanan bazı gelişmeler, genel olarak katı film denetleme sistemleri üzerinde yumuşama yönünde bir baskı yaratmaktadır. Türkiye’de de özellikle Avrupa Birliği uyum çalışmaları çerçevesinde son yıllarda film denetleme sisteminde bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler detaylı bir şekilde incelendiğinde her ne kadar deregölasyon olarak kabul edilebilecek bazı değişiklikler yapıldıysa da katı film denetleme sisteminde büyük bir değişiklik olmadığı, sinema filmlerinin hâlâ devlet sansürüne tâbi olduğu görölmektedir.

anahtar kelimeler: *film denetleme sistemleri, devlet sansürü sistemi, kendi kendini denetleme sistemi, Avrupa Birliği uyum alışmaları*

Résumé

Pendant la globalisation et les développements vécus durant cette période ont suscité une certaine pression pour assouplir les mécanismes de contrôle des oeuvres cinématographiques, qui sont pourtant rigide en général. Ces dernières années, en Turquie aussi, dans le cadre des travaux faits pour l'intégration de la Turquie à l'Union Européenne, les mécanismes de contrôle des oeuvres cinématographiques ont été l'objet de quelques changements. Lors d'une analyse détaillée de ces changements, on constate toujours la censure étatique sur des oeuvres cinématographiques et quelques changements en faveur de la dérégulation n'ont pas vraiment affecté les systèmes de contrôle sévères.

mots-clés : *les systèmes de contrôle des oeuvres cinématographiques, le système de censure d'état, le système d'auto-contrôle, les travaux d'adaptation de la Turquie à l'Union Européenne*

Abstract

Globalization and some developments in this process have press on film control systems through deregulation. Especially in context of European Union harmonization efforts, some revisions have been done on film control systems in Turkey recently. But when it is examined carefully, although some revisions which can be considered as deregulation have been made on system, it can be seen that there is not big difference on hard film control system and movies are still subject to governmental censorship.

keywords: *film control systems, governmental censorship, auto-controlle system, European Union harmonization efforts*

Giriş

Türkiye’de sinema filmleri 1932 yılında çıkarılan "Sinema Filmlerinin Kontrolüne Ait Talimatname"den bu yana formal denetime tabidir. Bu sistem aşağıda daha ayrıntılı inceleneceği gibi, tüm dünyada uygulanan film denetleme sistemleri içinde "Devlet Sansürü Sistemi" içinde yer almaktadır ve gerek denetleme kriterleri açısından gerek denetleme kurullarının yapısı açısından oldukça katı denebilecek bir sistemdir. Sistem bu yönüyle sinema sektörü temsilcileri ve akademisyenler tarafından uzun yıllar boyunca eleştirilmiştir¹.

Başlangıcından bu yana oldukça katı denebilecek bir şekilde düzenlenen bu sistemde, uzun yıllardan sonra yumuşama yönünde yapılan ilk önemli değişiklik, 1986 tarihli ve 3257 sayılı "Sinema Video ve Müzik Eserleri Kanunu"nda (SVMEK) yapılmıştır. Bu Kanun ile birlikte Film Denetleme Kurulu’na sinema sektöründen de temsilcilerin alınması, bazı kesimler tarafından sistemin "Kendi Kendini Denetleme Sistemi"ne yaklaşması, dolayısıyla yumuşama olarak değerlendirilmiştir².

Ancak çeşitli çabalara rağmen köklü bir değişiklik yapılamayan bu sistem, özellikle 2003 yılından itibaren çıkarılmaya başlanan Avrupa Birliği Uyum Paketleri’yle yumuşatılmaya çalışılmaktadır. Bu makalenin temel amacı; bu değişiklikleri, yani Türkiye’de 1986³ yılından sonra yaklaşık yirmi yıl hiçbir önemli değişiklik yapılmayan sinema filmlerini denetleme sisteminde 2003 yılından itibaren yapılmaya başlanan değişiklikleri ve arkasında yatan sebepleri, Avrupa Birliği (AB) uyum çalışmaları çerçevesinde incelemektir. Bu amaçla temel olarak, 6. Uyum Paketi ile SVMEK’te yapılan değişiklikler, 5101 sayılı Kanun ile yine SVMEK’te yapılan değişiklikler ve son olarak çıkarılan 5224 sayılı "Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılması ile Desteklenmesi Hakkında Kanun" incelenecektir.

Türkiye’de Uygulanan Sinema Filmlerini Denetleme Sistemi

Tüm dünyada, başlangıcından bu yana, sinema filmlerinin denetiminde temel olarak iki sistem kullanılmaktadır. "Devlet Sansürü Sistemi" ve "Kendi Kendini Denetleme Sistemi". Devlet sansürü sisteminde devlet, sinema filmlerini, Devlete bağlı bir kurum tarafından ve ağırlıklı olarak Devlet temsilcilerinden oluşturulan bir kurul aracılığıyla denetler. Kendi kendini denetleme sisteminde ise, devlet bu alana müdahale etmez. Denetim, toplumsal sorumluluk teorisi paralelinde ağırlıklı olarak sektöre bırakılmıştır. Ancak, bu sistemde de sinema filmleri, çocuklar ve gençlerin korunması vs. gibi amaçlarla, sektör tarafından oluşturulan bir kurum aracılığıyla ve gönüllü bir katılımı ile denetlenebilmektedir (İçel, 2001:375).

1 Bkz., Nijat Özön 1995. Karagözden Sinemaya Türk Sineması ve Sorunları. Kitle Yayıncılık, Ankara. s. 249-321 arası; Türk Sinemasında Sansür. 2000. Kitle Yayıncılık, Ankara.

2 Bkz., Kayıhan İçel 2000. Kitle Haberleşme Hukuku. Beta Yayınları, İstanbul.

3 1986 yılında çıkarılan 3257 sayılı "Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu"ndan bu yana.

Birçok ülkede ağırlıklı olarak 1910'lu yıllarda çıkarılmaya başlayan kanunlarla başlayan formal denetimler, Türkiye'de ilk olarak 1932 yılında çıkarılan "Sinema Filmlerinin Kontrolüne Ait Talimatnâme" ile başlamıştır. Bu Talimatnâme ile film denetimleri merkezi bir teşkilat tarafından yapılmaya başlamıştır. Bir yıl sonra ise Talimatnâmeye, yerli film senaryolarının da çekilmeden önce denetime tâbi tutulacağı hükmü getirilmiştir.

Bu Talimatnâmenin ardından 1939 yılında, film denetleme sistemi daha üst bir hukuk normu olan Tüzük ile düzenlenmiştir. "Filmlerin ve Film Senaryolarının Kontrolüne Dair Nizamnâme" (Resmi Gazete, 31.07.1939, Sayı 4272) adını taşıyan bu Nizamnâme (Tüzük) ise, bundan sonra çıkarılacak Tüzüklerin de dayanağı olan "Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu"nun 6. maddesine dayanılarak çıkarılmıştır. Bu madde, sinema filmlerini denetim görevini polise vermektedir. Tüzük, hem bu açıdan (denetimi 'polis sansürü' hâline getirdiği için) hem de dönemin İtalyan Başbakanı Mussolini'nin denetleme düzeninden, yani Faşist bir rejimden alındığı ve dolayısıyla özgürlükleri kısıtladığı için, sinemacılar ve hukukçular tarafından uzun yıllar boyunca eleştirilmiştir⁴.

Yaklaşık kırk yıl uygulanan bu Tüzüğün ardından 1977 yılında, Haziran'da yapılan erken seçimlerden sonra kurulan 2. Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin, kurulur kurulmaz yaptığı ilk icraatlardan biri "Filmlerin ve Film Senaryolarının Denetlenmesi Hakkında Tüzük"ü çıkarmak olmuştur (Resmi Gazete, 23.09.1977, Sayı 16063). Bu Tüzük'ten 6 yıl sonra, 1983'te yapılan erken seçimlerin sonucunda kurulan yeni Hükümet de bu alanı yeni bir Tüzükle düzenlemiştir. "Filmlerin ve Film Senaryolarının Denetlenmesine Dair Tüzük" (Resmi Gazete, 02.12.1983, Sayı 18239) adlı bu Tüzük, 3 yıl gibi kısa bir süre uygulandıktan sonra, 1986 yılında çıkarılan 3257 sayılı "Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu" (Resmi Gazete, 07.02.1986, Sayı 19012) ile bu alan ilk defa Kanun Koyucu (TBMM) tarafından düzenlenmiştir.

Bu Kanun ile toplam bir Talimatnâme, üç Tüzük ve bir Kanun ile düzenlenen sinema filmlerini denetleme sisteminde kurulan yapı, fazla bir değişiklik göstermeden uzun yıllar boyunca uygulanmıştır. Sistem başlangıcından bu yana ikili bir yapı ile düzenlenmiştir. SVMEK'e kadar Film Denetleme Kurulu/Komisyonu ve Film Denetleme Yüksek/Üst Kurulu şeklinde düzenlenen denetleme birimleri, SVMEK'le Alt Kurul ve Denetleme Komisyonu olarak kurulmuştur.

Film denetleme sistemini düzenleyen mevzuat uzun yıllar boyunca Türkiye'nin içinde bulunduğu hassas yıllara paralel olarak, bu dönemin koşullarına uygun olarak düzenlenmiştir. Bu yıllarda Türkiye'de yaşanan iki askeri darbe, bir askeri muhtıra ve olağanüstü hâller nedeniyle sık sık ilân edilen sıkı yönetim, yasal düzenlemelerin bu dönemlere uygun olarak sıkı bir denetimi

4 Bkz., Nijat Özön 1995. Karagözden Sinemaya Türk Sineması ve Sorunları. Kitle Yayıncılık, Ankara. s. 266.

sağlayabilecek şekilde düzenlenmesine neden olmuştur. Dolayısıyla sinema filmleri, ülkenin genellikle içinde bulunduğu terör, sıkı yönetim vs. gibi gerekçelerle, çok uzun yıllar boyunca sıkı bir denetime tâbi tutulmuşlar ve ağırlıklı olarak da Devletin, mevcut düzenin korunması amacıyla, bu amaca yönelik kriterlerle denetlenmişlerdir. Yani Türkiye’de, filmler karşısında korunması gereken öncelikli özne Devlet olmuştur.

Film denetiminde temel amaç bu olduğundan, denetleme kriterleri ve denetleme birimlerinin oluşturuluşu bakımından Talimatnâme, Tüzükler ve Kanun arasında büyük farklılıklar görülmektedir. Ülke, terör, darbe vs. gibi nedenlerle, hassas dönemlerden çok uzun yıllar boyunca kurtulamadığından, filmler de uzun yıllar boyunca Devlet temsilcileri tarafından denetlenmiş, denetim görevi sektör temsilcilerine bırakılmamıştır. Denetleme kriterlerinde Devletin ve mevcut düzenin korunması ön plana çıkarıldığından, denetleme birimlerine seçilen temsilciler de ağırlıklı olarak bu amacı gözetebilecek temsilcilerden oluşturulmuştur. Bu temsilciler arasında Emniyet Genel Müdürlüğü, İçişleri Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı temsilcileri sayılabilir.

Görüüleceği üzere Türkiye’de uzun yıllar boyunca oldukça katı diyebileceğimiz bir "Devlet Sansürü Sistemi" uygulanmıştır. Bu katı denetim sisteminde, tüm dünyanın özellikle 1980’li yıllardan itibaren içinde bulunduğu deregülasyon (katı kuralların yumuşatılması/serbestleştirme) sürecinde, yumuşama yönünde yaşanan en önemli değişiklik, 3257 sayılı SVMEK’te yaşanmıştır. 1980’li yıllardan itibaren tüm dünyada ağırlıklı olarak uygulanmaya başlayan neo-liberal ideolojinin bu yıllarda Türkiye’yi de etkilemesiyle, birçok alanda katı Devlet düzenlemeleri yumuşatılmıştır. Dolayısıyla, film denetleme sistemi de bu değişikliklerden etkilenmiştir. Bu yıllarda çıkarılan SVMEK ile Denetleme Kuruluna ilk defa sektörden temsilciler de alınmış ve yerli film senaryolarının denetimi isteğe bağlı kılınmıştır. Kurula sektör temsilcilerinin alınması ile, denetimi sektöre bırakan "Kendi Kendini Denetleme Sistemi"ne yaklaşıldığı için, bu gelişme sinemacılar tarafından da olumlu bir şekilde karşılanmıştır.

Ancak 1986 yılında çıkarılan bu Kanun’dan sonra, yaklaşık yirmi yıl hiçbir önemli değişiklik yapılmayan denetleme sisteminde, özellikle 2003 ve 2004 yıllarında arka arkaya üç Kanun çıkarılarak bazı değişiklikler yapılmaya çalışılmıştır. Bu değişikliklerin arkasında yatan en önemli sebep AB uyum çalışmalarıdır. Dolayısıyla, bu değişikliklerin neler olduğuna bakmadan önce, kısaca, AB’nin bu alanda yaptığı çalışmaların, yayınladığı tavsiyelerin incelenmesi açıklayıcı olacaktır.

Avrupa Birliği’nin Film Denetleme Politikaları

AB, görsel işitsel-medya içinde sinema alanına da büyük önem vermektedir. AB’nin Avrupa sinemasına, eğitim, üretim, dağıtım, mâli (Measures to Encourage The Development of an Audiovisual Industry – MEDIA; Eurimages; European Script Fund - SRIPT; European Film Distribution Office -

EFDO), Avrupa'da daha az konuşulan dillerin altyazı ve dublajı (Broadcasting Across the Barriers of European Languages - BABEL) gibi konularda destek sağlamak için uygulanmakta olan programları bulunmaktadır (Bek, 2003:24-25). AB ayrıca 1988 yılını da, "Avrupa Sinema ve Televizyon Yılı" olarak ilan etmiştir (The Audio-Visual Media In The Single European Market: 1988).

Ancak, AB'nin, ortak bir film denetleme sistemi oluşturma çabaları ya da bu alanı düzenleme doğrultusunda yaptığı bazı çalışmalar dışında, uygulanmakta olan mevcut bir programı bulunmamaktadır. AB, açıkladığı görsel-işitsel politikasında (EU Audiovisual Policy), AB ülkeleri arasında kendi kendini denetleme sistemleri açısından bir homojenlik bulunmadığını, terminolojide bile (kendi kendini düzenleme; kendi kendini kontrol ya da ortak düzenleme gibi) karışıklıkların olduğunu belirtmektedir⁵. AB'de film denetleme sistemi alanında yapılan çalışmalar, özellikle görsel-işitsel alan içinde televizyon yayınları üzerine yapılan çalışmalar ile kıyaslandığında çok kısıtlı kalmaktadır.

AB'nin, film denetleme sistemleri ile ilgili yaptığı çeşitli çalışmalar ve yayınladığı tavsiyelerde (Recommendation) temel olarak, kendi kendini denetleme sistemine geçilmesi ve sınıflandırma sistemlerinde kullanılan piktogramların uyumlaştırılması yönünde tavsiyelerde bulunmaktadır.

"Sınıflandırma Sistemi" ilk olarak İngiltere'de geliştirilen ve filmlerin zararlı etkilerinden korunmaları amacıyla, filmlere çocuklar ve gençler için yaş sınırlandırmaları getiren bir sistemdir. Bu sistemde, o filmi hangi yaş grubunun izleyebileceği belirtilmekle birlikte, ebeveynlere filmdeki zararlı içerik ile ilgili bilgi vermek de amaçlanmaktadır. Bu bilgiler, içerik ve yaş sınırlandırmasıyla ilgili bilgi veren bazı işaretlerin (piktogramların) kullanılmasıyla verilmektedir.

AB'nin yayınladığı bu tavsiyelere bir örnek olarak, Avrupa Birliği Konseyi'nin (The Council of The European Union), 24 Eylül 1988'de yayınladığı bir Tavsiye Kararı verilebilir. Konsey bu kararda, üye ülkeler, ticari kuruluşlar ve diğer ilgili tarafların, gençliğin ve insan haysiyetinin korunması ile ilgili uyumlaştırmada kullanacakları ölçütleri bildirmiştir. Bu kararda üye ülkeler, kendi kendini denetleme mekanizmaları oluşturmaları yönünde teşvik edilmiştir (Palzer 2003).

Burada bahsedilen uyumlaştırma, "Sınıflandırma Sistemi"nin uygulanmasında kullanılan piktogramların uyumlaştırılmasıdır. Dolayısıyla, AB üye ülkelerinin hepsinde sınıflandırma sisteminin kullanıldığı baz alınmaktadır. Bu ülkelerin bir çoğunda göz önünde tutulan ve zararlı olarak kabul edilen içerikler şunlardır: Şiddet ve pornografinin yanı sıra, alkol ve kumarı teşvik etme, uyuşturucu ve silah kullanımına özendirme, argo ve küfür gibi kötü dil kullanımı. Yapılması istenen uyumlaştırmada, piktogramların bu içerikler bağlamında uyumlaştırılması istenmektedir.

5 AB'nin görsel-işitsel politikası için bkz., http://europa.eu.int/com/avpolicy/a_to_z

Bu kararda ve AB için yapılan çeşitli çalışmalarda (The Olsberg Study – Olsberg Çalışması⁶, gibi) devlet sansürü sistemini uygulayan üye ülkelere, bu sistemden, kendi kendini denetleme sistemine geçilmesi yönünde tavsiyelerde bulunmaktadır. AB üye ülkelerinin çoğunda (İngiltere, Almanya, Hollanda gibi) denetimi sektöre bırakan kendi kendini denetleme sistemi kullanılmaktadır.

AB'nin film denetleme sistemleri ile ilgili öncelikli olarak üzerinde durduğu konu, sınıflandırma sistemlerinin uyumlaştırılmasıdır. Bu uyumlaştırma, ortak içerik tanımlamalarının ve yaş sınırlandırmalarının kullanılması şeklinde olacağı gibi, aynı filmin farklı sektörler arasında gösterilmesi sırasında da uygulanmalıdır. Örneğin, bir filmin, sinema salonu, VCD, DVD gibi farklı mecralarda gösterilmesi sırasında aynı piktogramlar kullanılmalıdır. Sınıflandırma sisteminin bu şekilde uygulanmasına "yatay sınıflandırma" (horizontal rating) denilmektedir. Ayrıca, bu yatay sınıflandırmanın sadece bir ülke içinde değil, farklı ülkeler arasında da ortak bir şekilde uygulanması yönünde çalışmalar yapılmaktadır.

Avrupa Birliği Uyum Çalışmaları Çerçevesinde Mevzuatta Yapılan Değişiklikler

Türkiye, 14 Nisan 1987 tarihindeki tam üyelik başvurusundan hemen sonra, yani bu başvurunun AB organları tarafından değerlendirilmesini beklemeden, az sayıda ve yavaş da olsa, bazı alanlarda uyum çalışmalarına başlamıştır (Tekeli ve İlkın, 2000:173). Türkiye, AB'ye aday olabilmek için gerekli olan hukuki değişiklikleri, "Uyum Paketleri" ile gerçekleştirmektedir. Bu çalışmalar, özellikle de 2002 yılında hızlanmış, 2003 yılında ise beş adet Uyum Paketi çıkarılmıştır.

Türkiye'deki film denetleme sisteminde, düşünce ve ifade özgürlüğü bağlamında yapılacak düzenlemeler, AB ve Türkiye tarafından hazırlanan çeşitli belgelerde, insan hakları başlığı altında açıkça belirtilmiştir. AB Komisyonu tarafından hazırlanan, Türkiye'nin tam üyelik stratejisinin açıklandığı 8 Kasım 2000 tarihli "Avrupa Birliği Katılım Ortaklığı Belgesi"nde, Türkiye'den kısa vadede (yani bir yıl içinde) "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi"nin 10. maddesi ile uyumlu olarak düşünce ve ifade özgürlüğü ile ilgili hukuki ve Anayasal garantilerin güçlendirilmesi istenmiştir.

Türkiye de, hazırladığı "Avrupa Birliği Ulusal Programı"nın, siyasi kriterler başlığı altında, düşünce ve ifade özgürlüğü alanında gösterdiği orta vadeli hedeflerde, 3257 sayılı "Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu" ile ilgili mevzuatın gözden geçirileceğini taahhüt etmiş ve bu taahhüdünü 2003 yılında gerçekleştirmeye başlamıştır.

15.07.2003 tarihinde kabul edilen 6. Uyum Paketi ile çıkarılan 4928 sayılı

⁶ Bu çalışma için bkz., "Empirical Study on the Practice of the Rating of Films Distributed in Cinemas Television DVD and Videocassettes in the EU and EEA Member States", http://europa.eu.int/comm/avpolicy/stat/studi_en.htm , "Olsberg study".

Kanun ile 3257 sayılı SVMEK'te bazı değişikliklerin yapılması öngörölmüştür. Bu Kanun ile denetleme kriterleri değiştirildiği gibi, Denetleme Kurulu'nda bulunan Milli Güvenlik Kurulu Sekreterliği temsilcisi, yani asker temsilci çıkarılmıştır. Asker temsilcinin YÖK, RTÜK ve Denetleme Kurulu gibi mercilerden çıkarılması gereği, AB tarafından çeşitli şekillerde dile getirilmiştir ve uyum yasaları çerçevesinde bu mercilerden asker temsilciler çıkarılmıştır.

Bu kanun ile ayrıca, denetleme kriterleri de SVMEK'tekine oranla sayı olarak oldukça azaltılmıştır. Yeni getirilen kriterler ile, filmler karşısında toplumun korunması esası ön plana çıkarılmış gibi gözükmemektedir. Bu değişikliğe göre, film denetiminde esas alınacak kriterler şu şekilde sıralanmaktadır: "Cumhuriyetin Anayasada belirtilen temel nitelikleri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, genel ahlâk, genel sağlık ve kamu düzeni". Bu değişiklik ile, SVMEK'te bulunan "milli egemenlik, genel asayiş, kamu yararı açılarından suç ve suça teşvik unsuru ihtiva etmemesi, milli kültür, örf ve adetlerimize uygunluk" gibi kriterler görünüşte kaldırılmıştır. Ancak, yapılan bu değişiklikle denetleme kriterleri arasına eklenen, "Cumhuriyetin Anayasada geçen temel nitelikleri" hükmü incelendiğinde, aslında önemli bir değişiklik yapılmadığı görölmektedir.

Anayasada geçen temel nitelikler hükmü açıldığında, denetlemede esas alınabilecek kriterler başlıca, "Türk milli menfaatleri; Türk varlığı, Devletin ülkesiyle bölünmezliği; Türklüğün tarihi ve manevi değerleri; Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliği" olarak belirlenebilir.

Dolayısıyla, 4928 sayılı Kanun'da yapılan değişikliği ayrıntılı bir şekilde yazacak olursak, denetimde esas alınacak kriterlerin şu şekilde belirlendiği görölmektedir: Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliği, Türk varlığı, Türk milli menfaatleri, Türklüğün tarihi ve manevi değerleri, genel ahlâk, genel sağlık, kamu düzeni, toplum huzuru, milli dayanışma ve insan hakları.

Görüleceği üzere, yapılan bu değişiklik ile belirlenen bu kriterlerin hepsi, yine geçmiş tüzüklerdeki gibi, toplumla birlikte özellikle devleti ve resmi ideolojiyi korumaya yönelik, çok geniş ve yoruma açık kriterlerdir. Yani değişiklik sadece görünüşte, nicel bir azalma getirmiştir.

Yine AB'ye uyum çalışmaları çerçevesinde çıkarılan, 3257 sayılı SVMEK'e değişiklik getiren 03.03.2004 tarih ve 5101 sayılı "Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun" (Resmi Gazete 12.03.2004, Sayı 25400) ile Denetleme Kurulunun yapısında bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu kanunun 6. maddesine göre, Denetleme Kurulu'nun yapısı şu şekilde değiştirilmiştir: Bakanlık (Kültür ve Turizm Bakanlığı) temsilcisinin başkanlığında, Milli Eğitim Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı'ndan bir üye, ilgili alan meslek birliklerince önerilecek kişiler arasından Bakanlıkça seçilecek iki üye ile Bakanlık tarafından belirlenecek öğretim üyesi bir sosyolog, bir psikolog ve bir çocuk gelişim uzmanı olmak üzere toplam dokuz üye.

Denetleme Kurulu'na çocuklar ve gençlerin korunması amacıyla ilgili alanlardan temsilcilerin girmesi, AB uyum sürecinde atılan önemli bir adımdır. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi, AB üye ülkelerinde kullanılan sınıflandırma sisteminde, bu sistemin uygulanması için, sınıflandırma kurullarında bu amaca yönelik temsilciler bulunmaktadır. Ancak, getirilen değişiklik ile Kurulda bulunan sektör temsilcilerinin oranı SVMEK'e oranla oldukça azaltılmıştır. Bu, sektör açısından olumsuz bir değişiklik olmuştur.

Bu değişikliklerin yapılmasından birkaç ay gibi kısa bir sonra Hükümet, ilk defa sadece sinema alanını düzenleyen bir kanun çıkarmış ve Denetleme Kurulunun yapısı da tekrar değiştirilmiştir. 14.07.2004 tarihinde kabul edilen 5224 sayılı "Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılması ile Desteklenmesi Hakkında Kanun" (Resmi Gazete 21.07.2004, Sayı 25529), denetleme sistemine AB uyum çalışmaları çerçevesinde bazı değişiklikler getirmiştir. Bu değişikliklerden en önemlisi, AB üye ülkelerinde kullanılan sınıflandırma sistemine geçilmesi ve Değerlendirme ve Sınıflandırma Kurulunun bu amaca yönelik temsilcilerden oluşturulmasıdır. Bu değişiklik, bundan yaklaşık kırk yıl önce 1964 yılında toplanan 1. Türk Sinema Şurası'nda dile getirilen ve yapılması istenen bir değişikliktir. Şura'da, "İnceleme ve Değerlendirme Kurulu"nun kurulması ve sınıflandırma sistemine geçilmesi talep edilmiştir. Bu değişikliğin ancak kırk yıl sonra gerçekleşmesinde AB'nin etkisi büyüktür.

Bu Kanununun 4., 7., 13., ve 14. maddeleriyle, Geçici 1. ve Geçici 3. maddelerine dayanılarak, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından çıkarılan "Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" (Resmi Gazete 18.02.2005, Sayı 2573), ülke içinde üretilen veya ithal edilen her türlü sinema filminin, ticari dolaşıma ve gösterime sunulmadan önce, kayıt ve tescile de esas olacak şekilde değerlendirilmesi ve sınıflandırılmasının yapılmasına, Değerlendirme ve Sınıflandırma Kurulu ile Alt Kurulların oluşturulmasına ilişkin usul ve esasların belirlenmesi amacıyla çıkarılmıştır. 5224 sayılı Kanun ile uyumlu olarak söz konusu Yönetmelik de, sinema filmlerinin desteklenmesini ve Avrupa eserleri (European Works) üretimini sağlamayı teşvik etmektedir.

Yönetmelikte, Değerlendirme ve Sınıflandırma Kurulu ile (Madde 5 ve 6) Alt Kurullar'ın (Madde 7 ve 8) oluşumu, çalışma usul ve esasları ve denetleme (değerlendirme) kriterleri (Madde 11), kanuna uygun olarak ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir.

Yönetmeliğe göre, sinema filmlerinin değerlendirilmesi ve sınıflandırılması için başvuru, filmin yapımcısı veya ithalatçısı tarafından, ekinde filme ilişkin kısa bilgi ve Bakanlıkça belirlenecek formatta izlenebilir bir kopyanın bulunduğu başvuru formu ile yapılır. Bu değerlendirme ve sınıflandırma sonucunda uygun görülmeyen filmler ticari dolaşıma ve gösterime sunulamaz. Yapılan değerlendirme ve sınıflandırma sonucu uygun bulunan ya da gerekli düzeltmeleri yapılan filmler ise kayıt ve tescil edilir ve bu filmleri içeren taşıyıcı bandrollenir.

Dolayısıyla, her ne kadar yapılan işin adı değiştirildiyse de, geçmişten bu yana uygulanan sistem açısından çok büyük bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Yönetmelik ile, çeşitli şekillerde yapılacak film gösterimlerinin sorumluluğu da etkinliği düzenleyene verilmiştir. Yönetmeliğe göre, başka herhangi bir ticari dolaşım veya gösterim konusu edilmeksizin, ülke içinde düzenlenecek fuar, film festivali, şenlik veya benzeri sanatsal etkinliklerde halka gösterilmek veya yarışmalara katılmak üzere yurtdışından getirilen yabancı menşeli filmlerin gösteriminden doğan her türlü sorumluluk, bu etkinliklerin düzenleme komitelerine aittir.

Kurullar, cinsellik, korku veya şiddet unsurlarının ağırlıklı olup olmadığı gibi hususları dikkate alarak, filmleri yaşlara göre sınıflandırabilir. Kurulların sinema filmlerini sınıflandırmada temel alacakları yaş kategorileri şunlardır:

1. İşaret

İbare: 7 yaş ve üzeri izleyici kitlesi içindir

2. İşaret

İbare: 13 yaş ve üzeri izleyici kitlesi içindir

3. İşaret

İbare: 18 yaş ve üzeri izleyici kitlesi içindir

Bu kategoriler dışında, izleyiciye içeriğe ilişkin bilgi vermesi açısından yönetmelikte iki işaret ve ibare daha bulunmaktadır. Bu kategoriler genel olarak, Avrupa Birliği üye ülkeleri, Avrupa Birliği Konseyi ve Avrupa Konseyi tavsiyeleriyle uyumludur. Ayrıca, ticari dolaşıma ve gösterime sunulması uygun bulunmayan filmler için de, yönetmelikte bir işaret ve ibare mevcuttur. Bu kategoriler ise yönetmelikte şöyle belirtilmiştir:

4. İşaret

İbare: Şiddet ve korku unsurları içerir

5. İşaret

İbare: Cinsellik unsurları içerir

6. İşaret

İbare: Ticari dolaşıma ve gösterime sunulması uygun bulunmamıştır

İçerikleri nedeniyle seyircinin bilgilendirilmesi veya izleyici kitlesi için yaş sınırı uygulanması zorunlu tutulan filmlerde, söz konusu işaret ve ibarelerin on iki puntodan küçük olmayacak şekilde, filme ilişkin tüm taşıyıcı materyal, afiş, broşür ve diğer tanıtıcı malzeme ile jenerikte kullanılması; ayrıca gösterim veya tanıtım yapılan tüm mekanlarda rahatça görülebilecek şekilde bulundurulması da zorunludur. Genel izleyici kitlesi tarafından izlenebilecek filmler için herhangi bir işaret ve ibare kullanılmazken, eğitim amaçlı olduğu belirlenen filmlerde yalnızca "eğitim amaçlıdır" ibaresi kullanılır.

Bu kanun ile kurulan Değerlendirme ve Sınıflandırma Kurulu'nun yapısı ise 2004 yılında yapılan değişiklikle orantılıdır. Kuruldan son anda yapılan bir değişiklik ile Dışişleri Bakanlığı temsilcisi çıkarılmış, onun yerine bir sektör temsilcisi alınmıştır. Ancak bu değişikliğe rağmen Kurul'daki sektör temsilcilerinin sayısı SVMEK'e oranla azdır. Bu değişiklikle birlikte Değerlendirme ve Sınıflandırma Kurulu'nun şu temsilcilerden oluşturulması öngörülmüştür: Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi, İçişleri Bakanlığı temsilcisi, Milli Eğitim Bakanlığı temsilcisi, ilgili alan meslek birliklerince önerilecek uzman kişiler arasından Bakanlıkça seçilecek üç üye, alanında doktora derecesi bulunan sosyolog, psikolog çocuk gelişim uzmanı.

Kurulda bulunan dokuz üyeden yedisinin Bakanlık tarafından seçilmesi Kurulun tarafsızlığına gölge düşüreceğinden çeşitli kesimler tarafından eleştirilmiştir. Bu Kanun ile geçmiş dönemlerde olduğu gibi, denetim birimlerindeki ikili yapının korunduğu görülmektedir. Kurul, SVMEK'te olduğu gibi Alt Kurullar oluşturarak çalışabilmektedir. Bu Alt Kurulun ise, şu temsilcilerden oluşturulması öngörülmüştür: Kültür ve Turizm Bakanlığı Temsilcisi, psikolog ve meslek birliklerince önerilenler arasından Bakanlıkça seçilen sektör temsilcisi. Görüleceği üzere Alt Kurul üyelerinin de çoğunluğu Bakanlık tarafından seçilmektedir.

Kanun ile film denetleme kriterleri de tekrar değiştirilmiştir. Buna göre film denetiminde esas alınacak temel kriterler şunlardır: "Kamu düzeni, genel ahlâk, küçüklerin ve gençlerin korunması, insan onuruna uygunluk, Anayasada

öngörülen diğer ilkeler". Bu kanunla ilk defa denetleme kriterleri arasına giren hükümler 'küçüklerin ve gençlerin korunması', 'insan onuruna uygunluk' ve 'Anayasada öngörülen diğer ilkeler'dir. Bu değişiklik ile yine AB üye ülkeleriyle uyumlu bir şekilde, toplumun ve özellikle de çocukların ve gençlerin korunması ön plana çıkarılmak istenmiştir.

Ancak, yine bu kriterler arasında bulunan 'Anayasada öngörülen diğer ilkeler' hükmü açıldığında, kriterlerin eskiye oranla fazla değişmediği görülmektedir. Bu ilkeler (örneğin Anayasa'nın başlangıç bölümü ve m. 2, 3, 24, 26 gibi diğer ilgili maddeler) oldukça geniş bir şekilde yorumlanabilir. Bu hükmün açılması ile birlikte denetleme kriterleri şöyle sıralanabilir: Millî Güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri (Anayasa m.2), Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü (Anayasa m.3), suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırlarının korunması, yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi, genel ahlâk, küçüklerin ve gençlerin korunması, insan onuruna uygunluk (Başkalarının şöhret veya haklarının korunması, özel ve aile hayatlarının, Kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması), Türk milli menfaatleri, Türklüğün tarihi ve manevi değerleri, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve înkılapları ve medeniyetçiliği.

Görüleceği üzere, bu kanun ile birlikte her ne kadar filmler karşısında korunması gereken öncelikli özne olarak, Devlet yerine toplum ön plana çıkarılmış gibi gözükse de, kriterler ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde yine Devletin varlığının ve bütünlüğünün ve mevcut düzenin filmler karşısında korunmaya çalışıldığı gözükmektedir. Oysa, film denetiminde böyle bir kriter, sistemin uyumlaştırılmaya çalışıldığı AB üye ülkelerinin hiçbirinde bulunmamaktadır.

Ayrıca, insan onuruna uygunluk, genel ahlâk gibi hükümler, geçmiş tüzüklerde ve kanunda (SVMEK) olduğu gibi yoruma açık hükümlerdir. Bu hükümlerin yorumu, kurulda bulunan temsilcilerin bakış açısına göre değişebilecektir. Kanun bu yönüyle de eleştirilmektedir.

Bu kanunda dikkati çeken bir diğer husus da, 'denetim' kavramı yerine (m. 3/f hariç), daha yumuşak bir kavram olan 'değerlendirme ve sınıflandırma' kavramının kullanılmasıdır. Dolayısıyla, Türkiye'de uygulanan sinema filmlerinin denetiminde, başlangıç yıllarında kullanılan 'sansür' kavramından daha yumuşak bir kavram olan 'denetim'e, denetimden de yine daha yumuşak bir kavram olan 'değerlendirme'ye geçilmiştir. Kavramlarda görülen bu yumuşamanın uygulamalara da yansıyor yansımayacağı bu kanunun uygulanmasıyla görülecektir. Ancak bu değişimde, tüm dünyada yaşanan katı kurallardan arındırma, serbestleştirme (dereglasyon) etkili olduğu söylenebilir.

Sonuç

Sonuç olarak, Türkiye'de uygulanan film denetleme sisteminin, özellikle şu son birkaç yılda çıkarılan bazı kanunlarla yumuşatılmaya çalışılmasının ardında, büyük ölçüde AB uyum çalışmaları bulunmaktadır. AB üye ülkelerinde uygulanan

sistemlerde görülen yumuşamalarda ise, küreselleşme, deregülasyon, insan hakları kapsamında düşünce ve ifade özgürlüklerinin evrensel olarak düzenlenip gözetilmesi, teknolojik gelişmeler (teknolojik gelişmeler sayesinde her türlü bilgiye rahatça ulaşılabilindiğinden ulus devletlerin katı denetimleri geçerliliğini kaybetmektedir), ulus devlet ve ulusal hukuk düzenlemelerinde yaşanan değişimler (ulus devletlere katı sistemlerini yumuşatmaları, ulusal hukuklarını bu yönde değiştirmeleri yönünde uluslararası kuruluşlar tarafından baskı yapılmaktadır) vs. etkili olmaktadır.

Ancak Türkiye'nin, bütün bu uyumlaştırma ve yumuşatma baskılarına rağmen, film denetleme sistemini ancak bu kadar yumuşatabilmesi ve denetimi Devlet eliyle yaparak sektöre teslim etmek istememesi, bu konuda hâlâ bazı çekincelerinin devam ettiğini göstermektedir. Son çıkarılan Kanunla sınıflandırma sistemine geçilmesi ve Kurula bu amaca yönelik temsilcilerin alınması dışında, Türkiye'de uygulanan devlet sansürü sisteminde büyük bir değişiklik yapılmamıştır. Denetleme kriterleri açısından geçmiş yıllardaki düzenlemeler büyük ölçüde varlığını devam ettirirken, Değerlendirme ve Sınıflandırma Kurulu'nun yapısı incelendiğinde de, sektör temsilcilerinin sayısının bir önceki kanuna göre azaltıldığı, temsilcilerin ağırlıklı olarak Bakan tarafından seçildiği, dolayısıyla bir önceki kanunla kendi kendini denetleme sistemine biraz olsun yaklaşıldığı hâlde bu kanunla bu sistemden gittikçe uzaklaşıldığı ve Kurulun bu yapısıyla "Devlet Sansürü Sistemi"nin pekiştirildiği görülmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, AB üye ülkelerinde film denetiminde ağırlıklı olarak uygulanan sistem kendi kendini denetleme sistemidir. Filmler bu ülkelerde sınıflandırma sistemiyle denetlenmektedir. Sınıflandırma sisteminin ise amacı temel olarak çocukları ve gençleri filmlerin zararlı etkilerinden korumaktır. Devlet sansürü sistemini uygulayan ülkelerde de denetleme birimleri açısından kendi kendini denetleme sistemine yaklaşan yapılar görülmektedir ve bu ülkelerde de filmler yine sınıflandırma sistemiyle denetlenmektedir. Dolayısıyla, her iki sistemi (devlet sansürü ve kendi kendini denetleme sistemi) uygulayan ülkelerde filmler, ağırlıklı olarak çocuklar ve gençler için denetlenmektedir.

Dolayısıyla, AB'nin uyumlaştırma baskısı ve sistemde en son olarak yapılan bu değişiklikler göz önüne alındığında, Türkiye'nin yakın bir zamanda sistemde yine bazı değişiklikler yapması gerekmektedir. Bu değişiklikler ise temel olarak, uygulanan film denetleme sistemi açısından ya bütünüyle kendi kendini denetleme sistemine geçme ya da (denetleme birimleri ve denetleme kriterleri açısından) kendi kendine denetleme sistemine yaklaşma şeklinde olmalıdır. Kanaatimizce böyle bir değişiklik için yapılması gerekenler, denetleme birimleri açısından çoğunluğun sektör temsilcilerinden ve konuyla ilgili uzmanlardan yana oluşturulması ve denetleme kriterleri açısından da filmlerin, devletin ve cumhuriyetin temel niteliklerinin korunması gibi kriterlerle denetlenmesi yerine özellikle çocuklar ve gençlerin korunması için denetlenmesidir. Yani film denetiminde korunması gereken özne olan devletin yerini toplum ve özellikle de çocuklar ve gençler almalıdır.

Kaynakça

BEK, Mine Gencil 2003, "Avrupa Birliği'nde İletişim Alanının Düzenlenmesi: Kültür Ağırlıklı Politikadan Ekonomi Merkezli Politikaya Doğru". *Avrupa Birliği Türkiye'de İletişim Politikaları*. Der., Mine Gencil Bek. Ankara, Ümit Yayıncılık.

"Empirical Study on the Practice of the Rating of Films Distributed in Cinemas Television DVD and Videocassettes in the EU and EEA Member States". http://europa.eu.int/comm/avpolicy/stat/studi_en.htm

http://europa.eu.int/com/avpolicy/a_to_z

İÇEL, Kayıhan 2000, *Kitle Haberleşme Hukuku*. 5. Bası, Beta Basım Yayın, İstanbul.

Özön, Nijat 1995, *Karagözden Sinemaya Türk Sineması ve Sorunları*. Kitle Yayıncılık, Ankara.

PALZER, Carmen 2003, "Horizontal Rating of Audiovisual Content in Europe. An Alternative to Multi-level Classification?".

www.obs.coe.int

Resmi Gazete 31.07.1939, Sayı 4272

Resmi Gazete 23.09.1977, Sayı 16063

Resmi Gazete 02.12.1983, Sayı 18239

Resmi Gazete 07.02.1986, Sayı 19012

Resmi Gazete 12.03.2004, Sayı 25400

Resmi Gazete 21.07.2004, Sayı 25529

Resmi Gazete 18.02.2005, Sayı 2573

TEKELİ, İlhan ve İLKİN, Selim 2000, *Türkiye ve Avrupa Birliği*. Ankara, Ümit Yayıncılık.

The Audio-Visual Media In The Single European Market. Office for Official Publications of the Communities, Luxembourg, 4/1988.

Türk Sinemasında Sansür. 2000. Kitle Yayıncılık, Ankara.